

SKUP 2008 – 18

Prosjekt:	Krigsforbrytelsene i Dretelj
Medarbeider:	Hege Moe Eriksen og Alem Zebic
Publikasjon:	NRK Dagsrevyen, Dagsnytt og nrk.no
Publisert:	Mars 2008
Medium:	Tv, radio og nett
Tema:	Krigsforbrytelser

KRIGSFORBRYTELSENE

I DRETELJ

PUBLISERT:

Reportasjer publisert på NRK Dagsrevyen, Dagsnytt og nrk.no i perioden 2 -16. mars 2008.

REDAKSJON:

NRK Nyheter
Bjørnstjerne Bjørnsons plass 1.
0340 Oslo
Tlf: 23 04 84 10

JOURNALISTER:

Hege Moe Eriksen
Mobil: 93613483
Epost: hege.moe.eriksen@nrk.no
Alem Zebic
Mobil: 92815444
Epost: alem.zebic@nrk.no

1

Fangeleiren Dretelj, sør i Bosnia, i 2008

Innhold

1. DE GLEMTE OFRENE.....	3
2. IDEEN.....	3
3. HISTORISK BAKGRUNN.....	4
4. ARBEIDET MED SAKEN.....	4
4.1. Systematisk kartlegging på tvers av landegrenser.....	4
4.2. Samarbeid med Bosnia.....	7
4.3. På sporet av fortiden.....	8
4.4. Hva fortalte ofrene?.....	8
4.5. Jakten på en krigsforbryter.....	9
4.6. Tilbakeslag og framskritt.....	10
5. ETISKE PROBLEMSTILLINGER.....	11
5.1. Fakta versus krigspropaganda.....	12
5.2. Kildenes troverdighet.....	12
5.3. En krigsforbryters bekjennelser.....	13
5.4. Hvordan nærme seg traumatiserte kilder?.....	14
5.5. Om trusler og sikkerhet.....	14
6. ARBEIDSTID.....	15
7. KONSEKVENSER OG ERFARINGER.....	15
8. PUBLISERTE SAKER	16

1 DE GLEMTE OFRENE

I mars 2008 presenterte NRK en rekke reportasjer som avdekket hittil ukjente krigsforbrytelser fra krigen i Bosnia-Hercegovina. Det dreide seg om grove overgrep begått mot sivile serbere i 1992. De ble holdt fanget i en militærleir ved navn Dretelj, sør i Bosnia, av kroatiske paramilitære. Utgangspunktet for sakene på NRK var at en nordmann av bosnisk opprinnelse ble etterforsket for å ha deltatt i forbrytelsene.

I 11 måneder jobbet to journalister i NRK, ved siden av vanlig turnusarbeid, med å spore opp vitner og kartlegge overgrep i Dretelj. Reportasjene dokumenterte systematiske krigsforbrytelser i fangeleiren Dretelj. I alt ble over 200 serbiske sivile menn og kvinner ble holdt fanget i leiren i 1992. De var lærere, leger, kunstnere, intellektuelle, kvinner og gamle. Mange av dem ble utsatt for tortur i form av slag, spark, brennemerking med sigaretter og seksuell vold. Flere av kvinnene ble voldtatt nærmest daglig. Menn ble tvunget til å ha sex med hverandre. Deres eneste skyld var å være serber.

Ingen var dømt for overgrepene i Dretelj. 16 år etter krigen levde ofrene i stillhet med minnene og skadevirkningene. De fleste hadde sluttet å håpe på rettferdighet. Ingen av dem hadde fått hjelp til overvinne traumene. De var glemt av storsamfunnet. Mange hadde rømt landet og flyttet til andre steder i verden. De gjenværende i Bosnia levde fortsatt i frykt for å treffe overgriperne på gata.

Ni måneder etter NRKs reportasjeserie ble nordmannen dømt i Oslo Tingrett, som den første noensinne, for krigsforbrytelser i Dretelj.

2 IDEEN

Den 8. mai 2007 blir en nordmann av bosnisk opprinnelse pågrepet og siktet for voldtekt, tortur og frihetsberøvelse. Ifølge siktelsen skal overgrepene ha skjedd mot sivile serbere i en fangeleir ved navn Dretelj under krigen i Bosnia i 1992. Ved fengslingsmøtet noen dager senere blir dørene lukket og pressen kastes på dør. Politiet legger lokk på saken.

Dette er første gang en nordmann etterforskes for krigsforbrytelser siden andre verdenskrig i Norge. Journalist Hege Moe Eriksen i NRKs nyhetsavdeling bestemmer seg for å sjekke hva som skjedde i fangeleiren Dretelj. Hva var situasjonen der under krigen?

Et første innledende søk gir skuffende resultat: Det finnes ingen tilgjengelig informasjon om overgrep i Dretelj i 1992. Hverken Haag-domstolens databaser eller rapporter fra internasjonale organisasjoner har opplysninger om forholdene. En ringerunde til bosniske organisasjoner som jobber med krigsforbrytelser, viser at heller ikke de har noe dokumentasjon. Norges fremste Balkan-ekspert og professor ved Universitetet i Oslo,

3

Svein Mønnesland, sier at det rett og slett ikke finnes stoff eller pålitelige kilder om det som skjedde i denne delen av Bosnia i krigens første fase; våren og sommeren 1992.¹

Etter hvert blir det klart at bare de som var til stede kan gi svaret. Hvem ble holdt fanget i Dretelj? Og hva skjedde med dem?

3 HISTORISK BAKGRUNN

Det var våren 1992. Bosnia var på randen av en krig som skulle bli en av Europas verste i moderne historie. En krig mellom tre folkeslag- serbere, kroater og muslimer- hvor sivile gjennomgikk ufattelige lidelser. Muslimene ble hardest angrepet og utsatt for folkemord. Men også på de to andre sidene skjedde det overgrep.

Sør i Bosnia, denne våren 1992, kjempet kroater og muslimer sammen mot serbiske styrker. Kampene raste i områder rundt byen Mostar. Den kroatiske hæren ble understøttet av en rekke ulike enheter. En av dem var en kroatisk paramilitær styrke ved navn HOS. HOS kjempet, i liket med bosniske muslimer, for å bevare et udelt og samlet Bosnia. Den siktede

nordmannen, som var bosnisk muslim, sluttet seg til denne paramilitære styrken. De svartkledte HOS-soldatene var en ansamling med frivillige, kriminelle og leiesoldater som var flasket opp på fascistisk ideologi. Soldatene forfektet en «døden eller æren» kult. En del av HOS sin strategi i det sørlige Bosnia var å rense området for serbere. HOS-soldatene jaktet på sivile som fremfor alt kunne brukes som gisler i fangeutvekslinger mot egne sivile som var i serbisk fangenskap.²

Flere hundre sivile serbere ble arrestert og ført til ulike fangeleire som var drevet av HOS. En av disse leirene var Dretelj, en halvtimes kjøring sør for Mostar. I alt var det ca 220 sivile som ble holdt fanget i Dretelj sommeren 1992.

4 ARBEIDET MED SAKEN

4.1 Systematisk kartlegging på tvers av landegrenser

Utgangspunktet for saken var altså å finne ut hvem som ble holdt fanget i Dretelj, hva som skjedde med dem og hvilken tilknytning nordmannen hadde til saken.

Det ble fort klart at undersøkelsene ville bli omfattende, og at de krevde kjennskap til bosnisk. Alem Zebic, fotograf og redigerer i NRKs nyhetsavdeling med bakgrunn fra Bosnia, ble hentet inn i researchen.

¹ Svein Mønnesland i intervju til NRK 02.09.2008

² Ed Vulliamy: Helvetes Forgård.

4

I begynnelsen kartla vi mulige kilder på bred front. Målet var todelt:

- Finne pålitelig, skriftlig dokumentasjon: rapporter, domsavsigelser etc.
- Spore opp øyevitner, ofre, fangevoktere og eventuelt andre muntlige kilder.

Det første vi gjorde var å google nettet og, som nevnt, å saumfare de offentlige databasene til FNs krigsforbryterdomstol for det tidligere Jugoslavia i Haag (ICTY) på jakt etter informasjon. Overraskende nok hadde domstolens arkiv ingen opplysninger om serbiske sivile fanger i Dretelj i 1992. Arkivet inneholdt bare informasjon om Dretelj året etter, i 1993, da muslimer ble holdt fanget i leiren.³ Fra Haag fikk vi likevel oversendt bilder av Dretelj fra 1993 slik at vi kunne se hvordan leiren så ut under krigen og danne oss et bilde av hvor stor den var.

Vi kartla deretter kilder som kunne tenkes å ha informasjon om Dretelj. Vi var på jakt etter informasjon både om fangeleiren og om krigen i området. Vi antok at organisasjoner i en rekke land kunne ha relevante opplysninger. Følgende instanser ble kontaktet:

Nederland:

Ovennevnte kontakt med ICTY

Norge:

Vi ønsket å komme i kontakt med serbere og bosniere som kjente til Dretelj, i tillegg til forskere og andre som kunne tenkes å ha relevant informasjon om både Dretelj og krigen i området i 1992. Vi ønsket også å undersøke om det fantes serbiske ofre i Norge. Vi kontaktet følgende:

- Serbiske kilder i Norge: Vi snakket med serbernes klubb i Norge og et tjuetalls privatpersoner som kunne antas å vite noe.
- Bosniere i Norge
- Kripos
- Det nasjonale statsadvokatembetet mot organisert og annen alvorlig kriminalitet
- PRIO, Senter for fredsforskning- forskere.
- Politifolk som tidligere har jobbet som etterforskere ved krigsforbryterdomstolen.
- Den norske Helsingforskomité
- Det norske FN-sambandet vedr. FN-rapporter om situasjonen med

menneskerettigheter i det tidligere Jugoslavia.

- Norges Røde Kors
- Universitetet i Oslo; forskere.
- Den bosniske ambassaden
- Den serbiske ambassaden

Bosnia:

På bakgrunn av erfaring fra lignende saker tidligere og nettsøk fant vi fram til nasjonale og lokale organisasjoner som jobbet med krigsforbrytelser. Vi var ekstra interessert i å komme i kontakt med organisasjoner i den serbiske delen av Bosnia, da vi antok at disse var mer
3 Flere nettaviser skrev feilaktig om Dretelj og saken til den pågrepne nordmannen ved å blande sammen disse datoene.

5

nærliggende å ha informasjon om serbiske fanger. Vi henvendte oss blant annet til følgende organisasjoner:

- BIRN: Uavhengig, undersøkende presseorganisasjon som utelukkende jobber med krigsforbrytelser.
- Spesialdomstolen i Sarajevo: nasjonal domstol som håndterer de største krigsforbrytersakene i landet. (dvs de største sakene som ikke prosederes av Haagdomstolen).
- SIPA: tilsvarende Kripos i Bosnia
- Lokalt politi
- Helsingforskomiteen, Sarajevo
- Human Rights Watch, Sarajevo
- Røde Kors, Bosnia-Hercegovina
- Research and documentation center Sarajevo: har detaljerte arkiver om krigens falne.
- Nansen dialogue center, i Sarajevo og Mostar: jobber med å skape forsoning på Balkan
- Center for civic initiative (CCI): Jobber med å ivareta og forberede ofre som skal vitne i Spesialdomstolen i Sarajevo
- Serbian Civil Council, Mostar: Serbisk organisasjon i Mostar
- Association of camp inmates of Republic of Srpska: for fanger under krigen
- Association of serbs from Bosnia-Herzegovina.
- Association of former detainees in Bosnia: organisasjon for tidligere fanger i hele Bosnia.

Serbia:

- Serbian War Crimes prosecutor's office.
- Human Rights Watch Belgrade
- Humanitarian Law Fund Belgrade

Kroatia:

- Documenta: Organisasjon som undersøker og samler informasjon om krigsforbrytelser.

Geneve:

- Det Internasjonale Røde Kors: Vi sjekket om organisasjonen hadde besøkt Dretelj, og om den hadde gitt uttalelser om leiren tidligere.

Danmark:

- Statsadvokaten for særlige internasjonale straffesager

- Serbisk forening i Danmark, for å undersøke om det fantes ofre i Danmark.

Resultat:

6

De første ukene med omfattende kildesøk i en rekke land ga et nedslående resultat:

- Vi fant ingen pålitelig informasjon om forholdene i Dretelj eller navn på noen av de tidligere fangene fra 1992.
- Ingen av de internasjonale eller nasjonale organisasjonene hadde opplysninger om Dretelj.
- Hverken politi eller domstoler i de respektive landene besvarte våre henvendelser.
- Vi fant ingen ofre etter Dretelj som bodde i Norge eller resten av Skandinavia.

4.2 Samarbeid med Bosnia

Først etter 3 ukers arbeid fikk vi de første nyttige kontaktene og den første informasjonen om Dretelj.

Bakgrunnsnotat fra Haag:

Via en kilde i krigsforbryterdomstolen i Haag fikk vi tilgang til et bakgrunnsnotat unntatt offentlighet om serbiske sivile i Dretelj i 1992. Vi gikk med på å ikke publisere notatet, men kun bruke det som bakgrunnsinformasjon. Notatet beskrev overgrep som ofrene selv skal ha fortalt om. Det fortelles om at HOS-soldater begynte å arrestere serbere så tidlig som i mars 1992. I alt 500 serbere i området fra Capljina til Mostar (sør i Bosnia-Hercegovina) ble plassert i ulike fangeleire. Dretelj blir beskrevet som en av de verste. Tre kvinner forteller at voldtekter var vanlig. Ett av ofrene er navngitt i rapporten. Denne kvinnen forteller om at hun ble utsatt for tortur og jevnlig misbruk. Hun forteller også om dødsfall i leiren.

Hjelp fra Bosnia:

På denne tiden innledet vi også et nyttig samarbeid med to organisasjoner i Bosnia som lovet å hjelpe oss i jakten på kilder:

- Den ene var organisasjonen Center for Civic Initiative. CCI arbeider med å gi støtte til ofre som skal vitne i den Nasjonale domstolen i Sarajevo og å forberede dem på rettssaken. Organisasjonen drives av to driftige og engasjerte medarbeidere som kjemper for å sette ofrenes sak på dagsordenen i Bosnia.
- Den andre var Foreningen for serbere som var fanger under krigen. Denne foreningen har en rekke lokale lag rundt om i landet. Vi lyktes til slutt å få kontakt med lederen av lokalforeningen i området rundt Dretelj. Det viste seg at foreningen organiserte mange av menneskene som satt fanget i Dretelj. Lederen lovet å viderefremme vår kontakt.

Gjennombrudd:

Etter seks uker kom det første gjennombruddet i saken: Lokalforeningen for serbiske fanger opplyste at den hadde en komplett navneliste over fangene som var i Dretelj i 1992. Etter noen dager gikk de med på å gi oss listen og fakset den over til oss. Den inneholdt navn og opplysninger om personens hjemsted. Nærmere 200 fanger var oppført på listen. Vi la inn alle opplysningene i et excel-dokument og gikk i gang med å undersøke hvor personene befant seg.

7

4.3 På sporet av fortiden

Det var 16 år siden personene på vår navneliste satt fanget i Dretelj. Hvor var de nå?

Telefonkatalog og skattelister:

Det første vi gjorde var å kjøre navnelisten på fangene opp mot skattelistene og telefonkatalogen i Norge. Vi fikk treff på to personer som begge nektet for å ha vært i Dretelj. Vi fant også sønnen til en tidligere fange på lista. Dessverre ville ikke faren snakke med oss. Han var blitt gammel, hadde skrøpelig helse og ønsket bare å glemme grusomhetene han hadde opplevd. Senere sendte sønnen oss en bosnisk artikkel som pekte

ut nordmannen som den som hadde bortført to av fangene til Dretelj.

Google og bosnisk telefonopplysning:

Vi fortsatte kartleggingen med å google navn på fanger og sjekke dem opp mot telefonopplysningen i Bosnia. Dette var en svært tidkrevende og kronglete prosess. For å finne telefonnummeret til en person i Bosnia, må man i tillegg til navn også vite byen personen bor i. Vi hadde opplysninger om fangenes hjemsted. Men etter krigen var de fleste spredt for alle vinder. Dette gjorde det vanskelig å spore dem opp. Flertallet av Dretelj-fangene hadde flyktet fra sine hjemsteder for godt.

Men noen navn på lista ga treff på telefonnummer. Etter et omfattende søk hadde vi kartlagt rundt 30 navn. 4 av dem oppdaget vi var drept. De resterende hadde vi nummeret til. Vi plottet inn alle opplysninger vi fant om hver person i excel-dokumentet.

Etterhvert som vi fikk kontakt med de tidligere fangene, laget vi selvstendige notatark på hver enkelt person.

4.4 Hva fortalte ofrene?

– *Forrige gang jeg prøvde å snakke om dette ble jeg innlagt på sykehus i en uke. Jeg orker ikke fortelle, beklager.*

Kvinnen i andre enden av telefonrøret var personen som var navngitt i Haag-notatet vi hadde fått. Vi kjente hennes historie på forhånd. Andre ofre fortalte også om denne kvinnen fordi hennes historie var spesielt grusom. Kvinnen var lege og ble nesten hver dag kommandert ut av soldatene i Dretelj for å «hjelp dem med å sortere medisiner». Hver gang hun kom tilbake, så de andre kvinnene i leiren at hun så vidt kunne gå på bena.

Kvinnen ble systematisk voldtatt gjennom hele fangenskapet i Dretelj.

Dette var en av mange opprivende historier vi kom til å høre. Vi brukte fritid og pauser imellom nyhetsjobbing til å ringe rundt til de tidligere fangene. Ofte var det vanskelig å få kontakt. De fleste hadde ikke mobiltelefon, og svarte ikke når vi ringte hjem til dem. Vi tok tiden til hjelp. Etterhvert som vi fikk snakket med flere og flere skjønte vi at det dreide seg om systematiske overgrep og ikke engangstilfeller. Det var:

- tortur og vold
- voldtekter
- frihetsberøvelse
- drap

8

Ofrene fortalte oss om hvordan de ble arrestert. Ofte ble de slått på veien til Dretelj.

Fremme i leiren ble kvinner og menn låst inne i hver sin hangar. De sov på betonggulv og fikk lite mat og vann. Det var sommer og heten inne i hangaren var tidvis uutholdelig. En av de vi snakket med fortalte at han mistet 30 kg i løpet av 120 dager han satt i ulike fangeleire, og at Dretelj var verst. Når været var på det varmeste måtte fangene spise gress og etterligne dyr.

– Det var et under at vi overlevde, fortalte en annen. Nesten alle fangene ble slått, ifølge ham. Selv brakk han noen ribbebein og fikk problemer med ryggen. Torturen var det fortsatt vanskelig å snakke om. Noen av fangene fikk nåler stukket opp under neglene i avhør. Andre ble brennemerket med sigaretter. I tillegg til vold og tortur skjedde det også voldtekter i leiren. En mann fortalte oss at heller ikke mennene slapp unna. De ble tvunget til å ha sex med hverandre

Alle de tidligere fangene fortalte også om mennesker som ble drept i Dretelj. En mann skal ha blitt nærmest korsfestet. Han ble bundet fast til et gjerde og slått til han døde. Flere av de tidligere fangene beskriver dette drapet. En av kvinnene vi snakket med forteller at hun satt sammen med mannens kone i hangaren for kvinner. De hørte skrikene, mens soldatene gjøv løs på ham. Mannen ropte gjentatte ganger på sin kone «Sofia! Sofia!». Etterhvert ble

ropene svakere og svakere. Og kvinnene skjønte at han var i ferd med å dø. De prøvde å roe kona og fryktet soldatene ville komme dersom hun laget bråk.

De fleste av ofrene vi snakket med pekte ut nordmannen som en inspektør eller mellomleder i HOS. En av kvinnene vi fikk kontakt med anklaget nordmannen for å ha voldtatt henne. Hun var nå 70 år gammel og alene etter at mannen døde i fjor. Kvinnen hadde flyttet til en annen kant av landet etter krigen, og fryktet for egen sikkerhet dersom hun fortalte om overgrepene offentlig. Hun orket ikke å stille til intervju. Hun sa at hun ble psykisk syk hver gang hun snakket om det som skjedde. Ifølge henne ble både hun og hennes avdøde ektemann torturert av nordmannen.

Til tross for at vi etterhvert fikk god dokumentasjon på hva fangene i Dretelj hadde gått gjennom, hadde vi ett stort problem: De aller fleste ville ikke la seg intervju på tape. En del av dem fryktet for egen sikkerhet og var redde for represalier dersom de fortalte hva som hadde skjedd i Dretelj. Andre orket ikke belastningen med å fortelle om traumene. Mange hadde også liten tiltro til pressen og var skeptiske til journalister. Etter mange måneders jobbing hadde vi fortsatt ikke nok stoff til å lage en sak.

4.5 Jakten på en krigsforbryter

I midten av november publiserte en bosnisk avis noen nettartikler som fanget vår interesse. Det var intervjuer med en tidligere nestkommanderende i Dretelj. Mannen het Edib Buljubasic. Han var to ganger dømt for dobbeltdrap i fredstid, blant annet for drapet på sin egen far, og var forfatter av boken «Hvorfor jeg drepte min egen far». Da krigen brøt ut i Bosnia, slapp Buljubasic ut av fengslet og meldte seg til tjeneste i den paramilitære kroatisk styrken HOS, og kom etterhvert som nestkommanderende til Dretelj. I den første artikkelen benektet Buljubasic at noe ulovlig hadde skjedd i Dretelj. I den andre innrømmet han imidlertid at overgrep hadde funnet sted.

9

Det første vi gjorde var å kontakte journalisten bak artiklene. Han satte oss i kontakt med Buljubasic's advokat. Via advokaten sendte vi et brev til Buljubasic med 13 skriftlige spørsmål om Dretelj.

Samtidig kontaktet vi Justisdepartementet i Bosnia for å søke tillatelse til å komme inn i fengslet. Buljubasic sonet nå en av landets lengste fengselstraffer for de to dobbeltdrapene han begikk før og etter krigen. I tillegg var det innledet etterforskning mot han for krigsforbrytelser. Justisdepartementet informerte oss om at søknaden måtte behandles av viseministeren i Bosnia-Hercegovina. Etter en ukes tid ble tillatelsen innvilget.

Advokaten kontaktet oss med svar om at Buljubasic krevde penger for intervjuet. Vi forklarte ham at dette ikke var mulig for oss siden det å betale for intervju bryter med prinsipper i norsk presseetikk. Men advokaten sto på sitt, og intervjuet ble skrinlagt. Litt over en måned senere, en søndags formiddag i januar 2008, ble vi plutselig ringt opp fra Bosnia. Mannen i andre enden presenterte seg om journalist, og at Buljubasic hadde gitt ham i oppdrag å kontakte oss. Journalisten fortalte at Buljubasic hadde funnet ut at advokaten hadde krevd penger av oss, og at han aldri hadde bedt om dette. Journalisten fortalte videre at Buljubasic hadde mottatt våre spørsmål og at han hadde sagt seg villig til å stille til intervju.

Vi skjønte raskt at intervjuet med Buljubasic var viktig for saken. Som nestkommanderende i leiren visste han sannheten om hva som foregikk. Spørsmålet var bare om det var sannheten han ville fortelle?

4.6 Tilbakeslag og framskritt

Etterhvert som vi sporet opp ofre og krigsforbrytere jobbet vi iherdig med å få noen til å stille til intervju. Prosessen var som en evig runddans av framskritt og tilbakeslag. Våre samarbeidsorganisasjoner i Bosnia, CCI og fangeforeningen, mente det var i ofrenes interesse å fortelle om saken til media. Via sine kontakter forsøkte de å finne personer som

ville la seg intervju. Vi klarte det med varierende hell. Personer som sa ja den ene uken, ombestemte seg den neste.

Parallelt med arbeidet opp mot Bosnia, jobbet vi for å skaffe til veie nye kilder på andre måter:

- Vi satte inn annonse i Bosnisk Post, en avis som mange bosniere i Skandinavia abonnerer på. Vi fikk mange tilbakemeldinger på Dretelj, men ingen av dem gjaldt de serbiske fangene i 1992.
- Vi fant en kort beskrivelse av Dretelj i boken «Helvetes Forgård» av The Guardianjournalisten Ed Vulliamy. Han var en av de få vestlige journalistene som faktisk hadde fått besøke Dretelj ved krigens start i 1992. Vulliamy fortalte imidlertid at det ikke var mye han fikk sett i fangeleiren. Men han var ikke i tvil om at det skjedde overgrep der. Det kunne han lese ut av ansenheten og stillheten i fangenes øyne. Han fikk også en glimt av en gruppe kvinner, som satt skjult bak døren i hangaren. Vulliamy skjønte at sivile ble holdt fanget der, i motsetning til hva HOS hevdet.

10

- Informasjon om HOS-styrken fant vi i boken «Historien om Blaz Kraljevic» av Mladen Bosnjak. General Blaz Kraljevic var lederen av HOS i Bosnia-Hercegovina, og boken beskriver styrkens tilblivelse og senere oppløsning.
- Vi jaktet på bilder fra leiren i 1992 og undersøkte hvilke internasjonale fotografer som hadde vært i området på den aktuelle tiden. Det var 4 stykker. Én av dem hadde tatt interessante bilder i Dretelj (ifølge med Vulliamy i 1992). Dessverre hadde hele harddisken hans blitt ødelagt for noen år siden, og bildene var tapt for alltid. The Guardian, hvor noen av bildene var trykket, hadde dem heller ikke lenger.
- I februar hadde vi endelig fått 4 personer som hadde sagt seg villig til å la seg intervju på tape. Med alt bakgrunns materialet vi hadde samlet de siste månedene vurderte vi at vi hadde nok stoff til å lage flere reportasjer.

Reportasjereise til Bosnia:

Vi reiste til Bosnia i februar og arbeidet intenst i en uke. Turen bekreftet noe vi egentlig visste fra før: Det beste er å gjøre research på stedet. Det er frustrerende vanskelig å undersøke en så sensitiv sak på telefonlinje fra utlandet. For ofrene er det vanskelig å stole på ansiktløse journalister fra et annet land. I Bosnia fikk vi raskt flere intervjuer enn vi hadde ventet oss. Noen av ofrene som hadde sagt nei til intervju tidligere, endret nå mening.

Vi gjennomførte 5 dybdeintervjuer av ofrene på tape. Hvert av intervjuene var på 1-3 timers varighet. De fortalte oss sine egne historier og hva de hadde vært vitne til i Dretelj. Vi intervjuet i tillegg en rekke fangeorganisasjoner, vitneorganisasjoner og Sarajevodomstolen. Til sammen hadde vi nærmere 13 timers opptak med oss tilbake til NRK. Med dette materialet laget vi en rekke reportasjer om krigsforbrytelsene i Dretelj og rettsprossen i Bosnia på NRK radio, TV og nett.

5 ETISKE PROBLEMSTILLINGER

De etiske utfordringene sto i kø gjennom hele arbeidet med krigsforbrytelsene i Dretelj. Det var 16 år siden sivile ble holdt fanget i leiren. Minnene om det som skjedde var nå falmet, endret, kanskje til og med fordreid. Hatet til fienden kunne imidlertid være like flammende sterkt.

- Kunne vi stole på at kilder ga oss et «objektivt» bilde av forholdene i leiren?
- Kunne vi stole på det de fortalte om den siktede nordmannen?
- Kunne vi stole på at de husket riktig?

- Kunne vi stole på skriftlig materiale fra partene i krigen?
- Hvordan skulle vi nærme oss ofre som hadde gjennomlevd sterke traumer?
- Var det riktig å spørre dem om å fortelle sine historier?

11

5.1 Fakta versus krigspropaganda

Det sies at det første som faller i en krig er sannheten. Og krigen i Bosnia er nok intet unntak. Fortsatt splittes folk i synet på hva som er sannheten om krigen. Den enes helt er den andres krigsforbryter. Vi var forberedt på at det kunne bli vanskelig å finne uhildet, objektiv informasjon om Dretelj. Alt materiale måtte behandles med kritisk varsomhet. Den eneste skriftlige rapporten vi fant, valgte vi å ikke bruke. Rapporten omhandlet Dretelj i 1992 og var skrevet av en serbisk undersøkelseskommissjon. Den beskrev systematisk, i anonymisert form, hvilke overgrep en rekke fanger var blitt utsatt for. To ting var utslagsgivende for at vi forkastet rapporten: Det første var at den var skrevet med et farget språk, som ga mer inntrykk av aktivisme enn nøytral rapportering. Det andre var utgivelsesdatoen: Rapporten var publisert i 1993, midt i en opphetet krigssituasjon.

5.2 Kildenes troverdighet

Utgangspunktet for saken var en fullstendig mangel på informasjon. Vi var i stor grad prisgitt ofrenes egne historier. Men kunne vi stole på det de fortalte, eller hadde de en egen agenda?

Nøkternt og nøytralt?

Jakten på nøytral informasjon var en utfordring i møte med ofrene fra Dretelj. Noen av dem kom med friske karakteristikk av krigens gamle fiender når de fortalte om hendelsene. Dette kan muligens forstås utifra et rent menneskelig perspektiv. Dette er mennesker som har lidd og opplevd urett. Likevel bidrar slike utfall til å svekke kildenes troverdighet. Størst troverdighet hadde kilder som nøkternt fortalte hendelsene slik de husket dem. Vi prøvde å bøte på dette kildemessige problemet ved å sammenholde informasjon fra alle kildene. Der hvor ofrene fortalte om samme type overgrep anså vi forklaringen deres for å være gjensidig styrket. Drapet på fangen er et godt eksempel på en hendelse som fortelles med høy troverdighet. Alle ofrene hadde noenlunde lik fremstilling av hva som skjedde. Det var dermed liten grunn til å tvile på sannhetsgehalten i fortellingen, fordi det var lite sannsynlig at en mange uavhengige kilder skulle klart å koordinere sine vitnesbyrd.

Anonymisering?

Et annet problem vi måtte ta stilling til var noen av intervjuobjektene krav om anonymitet i reportasjene. Grunnen de ofte anførte var frykt for egen sikkerhet. Vi har etterkommet ønske om anonymitet til alle som har krevd det. I Bosnia er ingen er dømt for overgrepene i Dretelj. Flere av dem vi intervjuet fortalte at de ved enkelte anledninger har sett overgripere på gata. Det er heller ingen tvil om at krigsforbrytelser fortsatt er et svært betent og aktuelt tema i Bosnia, og at vitner og ofre har reelle behov for beskyttelse- en beskyttelse som ikke alltid ivaretas godt nok av staten.

Et annet problem ved åpenhet er det stigmaet som er heftet med overgrep. For mange er dette deres mørkeste hemmelighet. En kvinne som var i Dretelj fortalte at hverken hun eller ektemannen hadde spurt hverandre om hva de ble utsatt for. Det var best å ikke vite.

12

Satt opp i mot disse viktige hensynene, og den enorme påkjenningen som en identifisering kunne medføre, gikk vi med på å gi anonymitet til kilder som krevde det, forutsatt at de hadde viktig og troverdig informasjon å komme med.

I reportasjene er det to kilder som er anonyme. Informasjonen de kommer med er kildekritisk vurdert og sammenholdt med resten av materialet vi hadde samlet inn.

5.3 En krigsforbryters bekjennelser

Møtet med den draptsdømte og tidligere nestkommanderende i Dretelj, Edib Buljubasic, ble svært interessant. På forhånd var vi svært spente på hva han ville fortelle oss, spesielt siden han tidligere hadde fornektet at overgrep hadde skjedd. I besøksrommet, bak murene i Bosnias største fengsel, møtte Buljubasic oss med en bunke papirer – dokumentasjon på sin rolle i Dretelj og i HOS-styrken.

Buljubasic sa at han syntes det var rart at journalister hadde kommet politiet i forkjøpet i denne saken. For Buljubasic hadde mye på hjertet, men han var ikke kontaktet av norsk politi. I løpet av et tre timer langt intervju fortalte han følgende rystende detaljer om Dretelj⁴:

– Alle Geneve-konvensjonene ble brutt i Dretelj. Forholdene var umenneskelige. Dyr i jungelen lever bedre enn menneskene gjorde i denne konsentrasjonsleiren. Alle ble slått. Det var for varmt, det var sommer. Til og med de få vinduene de hadde, hadde vi dekket med kartongplater, slik at det kokte der inne. Det var ikke noe vann der inne, eller redskap til å holde hygien. Fangene ble mishandlet på alle mulige måter for å drepe det lille som var igjen av deres verdighet. En av metodene var slåing, avkledding, få dem til å ligge på for varm betong, strø salt i sårene deres, voldtekt av kvinner, tvinge mennene til å voldta hverandre og til å voldta kvinnene, og alt skjedde med tilstedeværelse av HOS soldater, og etter våre ordre.

Med sjokkerende åpenhet tilsto Buljubasic også å ha begått drapet som ofrene i Dretelj hadde snakket om, på ordre fra sine overordnede. - Det er første gangen jeg tilstår dette, sa han til oss:

– Vi bandt han fast. Vi påførte han lidelse. Det var et grusomt drap. Vi drepte han i 5 timer.

Buljubasic kom i tillegg med en rekke konkrete anklager om den siktede nordmannen.

En del av disse var beskyldninger om svært grove forbrytelser i Dretelj.

Hvordan skulle vi håndtere bekjennelsene fra en tilsynelatende angrende krigsforbryter?

Kunne vi stole på innrømmelsene?

Igen gikk vi i gang med å sammenholde informasjon. Vi fant at en del av de konkrete beskrivelsene av forholdene i leiren var detaljerte og sammenfallende med det ofrene selv hadde fortalt. Det var ting han nødvendigvis måtte ha sett og opplevd selv for å vite. Et brev fra øverstkommanderende i HOS dokumenterte at Buljubasic hadde vært nestkommanderende i leiren sommeren 1992. Av mange av ofrene vi snakket med, ble Buljubasic navngitt og pekt ut som en av de verste. Hans beskrivelser av drapet han tilsto stemte også overens med det ofrene hadde fortalt. I tillegg er det vanskelig å se at

⁴ Gjengivelse fra råintervjuet med NRK

13

Buljubasic hadde noe å tjene på en falsk tilståelse. Disse innrømmelsene tilla vi derfor høy troverdighet.

Det var mer problematisk å vurdere de direkte anklagene han rettet mot nordmannen. Var det sannheten han fortalte, eller var han bare interessert i å dra en tidligere medsoldat med seg i dragsuget? Selv sonet han jo allerede en av Bosnias lengste fengselstraffer.

Etter samtale og rådføring med NRKs advokat, valgte vi å ikke publisere flesteparten av beskyldningene mot nordmannen. For det første hadde vi lite annen dokumentasjon enn Buljubasics egne uttalelser. Men viktigst var det at vårt hovedanliggende var å fortelle ofrenes historier fra Dretelj, ikke rette en serie med anklager mot en siktet mann. I den

ferdige reportasjen valgte vi å inkludere det Buljubasic forteller om nordmannens rolle i fangetransporten. Ifølge Buljubasic hadde nordmannen en nøkkelrolle i å velge ut fanger og føre dem til Dretelj. Flere av ofrene hadde fortalt oss det samme, slik at vi følte disse utsagnene var godt dokumentert.⁵

5.4 Hvordan nærme seg traumatiserte kilder?

Det finnes forbrytelser som er så grusomme at ingen orker snakke om dem. Slik var det med noe av det som foregikk i fangeleiren Dretelj.

Det å nærme oss ofrene var noe av det vanskeligste vi gjorde i hele prosjektet. Det var nå 16 år siden krigsforbrytelsene fant sted. Men sårene var ikke leget, selv om smerten kanskje var dempet med tiden. Vi skjønnte raskt prisen for å huske tilbake kan være høy for noen: Et par av ofrene sa de ble fysisk dårlige av å måtte tenke på det som skjedde.

For ofrene kan media være et tveegget sverd. På den ene siden kan publisering av deres historier gi dem anerkjennelse, hjelp og forståelse fra resten av samfunnet. På den annen side kan prosessen føre til depresjon og retraumatisering ved å måtte huske tilbake.

Det var viktig for oss at foreningen for tidligere fanger og vitneorganisasjoner i Bosnia støttet vårt arbeid, og anså åpenhet omkring saken som svært viktig og bra for ofrene. For i Bosnia lever mange i smertelig ensomhet med sine krigslidelser. Organisasjoner fortalte oss at det er svært lite fokus på ofrenes situasjon, og at de mottar lite hjelp. Mange av dem har i tillegg mistet gård og grunn etter krigen. Det kan virke som det kollektive traumet er så stort at staten ikke makter å svare med annet enn hjelpeløs apati.

Vi henvendte oss til ofrene med respekt og varsomhet. Vi ønsket å formidle deres historier og uttrykte forståelse for det de hadde gjennomgått. Det var viktig for oss å ivareta ofrenes behov oppi arbeidet.

⁵ Det var også disse forholdene nordmannen ble dømt for av Oslo Tingrett ni måneder senere.

14

5.5 Om trusler og sikkerhet

Da Edib Buljubasic snakket om forholdene i Dretelj til en bosnisk avis, ble det dagen etter skutt mot rommet hans fra utsiden av fengslet. Selv tolket han skuddene som en advarsel til hva han ikke bør snakke om. Buljubasic hevdet sågar at det krever mot å offentliggjøre sannheten om Dretelj, selv i Norge.

Sikkert er det i hvert fall at undersøkende journalistikk om krigsforbrytelser ikke er helt ufarlig på Balkan. Mange har mye å tape på ubehagelige avsløringer. På grunn av dette valgte Alem Zebic å utestå fra byline på sakene. Alem bor i perioder i Bosnia og har familie der.

Av et bosnisk filmteam ble vi advart på det sterkeste å reise til Dretelj for å filme.

Filmteamet hevdet at det var blitt angrepet av en rasende mobb da det skulle gjøre opptak fra leiren, kort tid før vi besøkte den. Vi hadde allerede tillatelse til å filme Dretelj, men tok et ekstra møtet med leirens nåværende eier, en kroatisk bank, for å få forsikringer om at det var trygt. Opptakene i leiren forløp heldigvis uten problemer.

6 ARBEIDSTID

To journalister jobbet i til sammen 11 måneder med å avdekke krigsforbrytelsene i Dretelj. Alt i alt har vi snakket med over 100 kilder og systematisk samlet informasjon som dokumenterer overgrep i leiren. Arbeidet med å spore opp de tidligere fangene var særdeles tidkrevende. Det samme var det å finne folk som ville la seg intervju på tape.

NRKs innenriksgruppe er relativt liten sett i forhold til det enorme produksjonspresset for å mate programflatene med nyheter. Avdelingen har ikke ressurser til måneder med graving. For innenriksavdelingen var det i tillegg kostbart å kjøpe Alem fri fra foto- og redigeringsoppgavene for å jobbe med research på saken. Alt i alt ble han leid inn i ca en uke. Det meste av researchen ble derfor gjort innimellom vanlig nyhetsjobbing og etter

endte arbeidsdag på fritida.

7 KONSEKVENSER OG ERFARINGER

NRKs reportasjeserie satte ofrene etter Dretelj på dagsordenen her hjemme.

Saken startet også en debatt om riktigheten av å prosedere krigsforbrytere utenfor hjemlandet. Mange av ofrene ønsket at mannen skulle utleveres til Bosnia for å straffeforfølges i hjemlandet. Flere av vitnene i politiets sak kviet seg for å komme til Norge. Belastningen med å reise til et fremmed land og møte i en rettssal hvor alt skjer på et fremmed språk, er stor. Samtidig var ofrene tilfredse med at noen endelig ble stilt til ansvar for forbrytelsene i Dretelj.

15

På bakgrunn av NRKs reportasjer besluttet påtalemyndigheten ved det Nasjonale statsadvokatembetet for organisert og annen alvorlig kriminalitet, å oppsøke og avhøre Edib Buljubasic. I den påfølgende rettssaken et halvt år senere ble Buljubasic i Aftenposten betegnet som et av aktoratets viktigste vitner.

I desember 2008 ble nordmannen dømt til fem års fengsel for krigsforbrytelser i Dretelj. Han er den første som noensinne er stilt til ansvar for hendelsene i leiren. Han er også den første som straffes i Norge for krigsforbrytelser begått i utlandet. Saken er dermed historisk i norsk rettstradisjon, og understreker at Norge nå for alvor vil hindre at vi blir en fristat for krigsforbrytere. Etterforskning om Dretelj pågår også i Bosnia og Sverige.

Selv er vi noen erfaringer rikere i forhold til å nærme oss kilder i sensitive saker og research utenfor Norges grenser. Det er enormt tidkrevende å undersøke fortidens hendelser i en annen kant av verden fra desken på Marienlyst. Fangeleiren Dretelj var et stykke skjult krigshistorie, slik det finnes mange av i Bosnia. Denne saken hadde i tillegg forgreininger til Norge, noe som gjorde den ekstra interessant for et norsk publikum. I Bosnia antar man at tusenvis av mulige krigsforbrytere fortsatt går fri. For flertallet av ofrene er rettssak og rettfærdighet ikke annet enn en illusjon. Mens den vaklevarne og skjøre rettsprosessen i landet halter seg videre, vokser splittelsen mellom folkegruppene i Bosnia. Desto viktigere blir det at historiene til sivile ofre ikke går i glemmeboken.

8 PUBLISERTE SAKER

- 02.03.08: NRK Dagsnytt: For første gang siden andre verdenskrig kan en mistenkt krigsforbryter bli stilt for en norsk domstol. En 41 år gammel bosnier er siktet for grove overgrep mot serbiske fanger under krigen. I Bosnia forteller de tidligere fangene om tortur i leiren.
- 02.03.08: Debatt om saken i NRK Søndagsavisen
- 02.03.08: NRK Dagsrevyen: For første gang siden andre verdenskrig kan en mistenkt krigsforbryter bli stilt for en norsk domstol. Kripos har siktet en 41 år gammel bosnier som nå er norsk statsborger, for grove overgrep mot serbiske sivile i en fangeleir i Bosnia i 1992. I mannens hjemland forteller ofrene om tortur, voldtekt og umenneskelige forhold i leiren.
- 02.03.08: NRK Dagsrevyen: Rettssaken mot en mistenkt krigsforbryteren som bor i Norge blir historisk. Det mener Amnesty Norge. For første gang siden krigsoppgjøret etter andre verdenskrig forberedes en sak om krigsforbrytelser for en norsk domstol.
- 03.03.08: NRK Dagsnytt: Mange av ofrene i Bosnia orker ikke komme til Oslo for å vitne i Norges første sak om krigsforbrytelser. Ofre skal flys til Oslo når saken starter til høsten, men det har vist seg vanskelig sier Statsadvokat Pål Lønseth.
- 03.03.08: NRK Dagsrevyen: Ofrene etter fangeleiren Dretelj mener den mistenkte bør dømmes hjemme i Bosnia. Påtalemyndigheten kan få problemer i Norges første sak i moderne tid om krigsforbrytelser.

16

- 03.03.08: NRK Dagsrevyen 21: Bosnia-Hercegovinas ambassadør til Norge mener en norsk statsborger som er mistenkt for krigsforbrytelser i Bosnia bør dømmes i hjemlandet Bosnia. Mange av ofrene kvier seg for å komme til Norge for å vitne. De tror ikke den siktede vil få en passende straff her.

- 16.03.08: NRK Dagsnytt og Dagsrevyen: Det er over ti år siden en av Europas verste kriger i moderne tid ble avsluttet. Fortsatt lever ofre og krigsforbrytere side om side i Bosnia. Men tusenvis av mulige krigsforbrytere er fortsatt på frifot og blir trolig aldri dømt

Oslo 14 januar 2009

Hege Moe Eriksen og Alem Zebic

17